

Göncölszékér = Forgaszékér?

Bartha Lajosnak a Meteor előző számaiban megjelent kiváló „göncölös” tanulmányát szeretném kiegészíteni néhány, talán nem egészen érdektelen gondolattal.

A köztudatban valószínűleg A távcső világa alapján terjedt el a Göncölszékér sáman-magyarázata. Az egyébként kiváló könyv, sokunk Bibliája, második kiadásától kezdődően egy népi csillagos részt is tartalmaz, itt Kulin a sámanmondát és a szalmásszékér-mondát ismerteti jóhiszeműen, mindenestre kissé félrevezető módon.

Kulin a sáman-értesülést Toroczka Wigand Ede munkájából veszi (*A csillagos ég a magyar mondavilágban, Néprajzi Értesítő XV, 1914* – új kiadása Öreg csillagok címen nem egészen szöveghű). Wigand viszont szó szerint idézi Lugossyt; holott minden más esetben saját anyaggal támasztja alá az általa mondottakat. Ilyet itt nem közöl (nyilván nem is találkozott a sámingöncöl elképzelésével), csak Lugossy szavait idézi: *„Mítoszunk megteremti a Gönczöl nevű emberét, ki egy későbbi kijövetelkor jött Scythiából, és csallóköziek szerint a Gönczöl híres táltos, ki rejtett dolgokat ismer.”*

És mi újság Lugossyval? Bizony-bizony, ő szerényen bevallja, hogy az egész sáman-mítoszt egyetlen egyszer, egy csallóközi parasztasszonytól hallotta, 1839-ben (*Lugossy: Ósmagyar csillagisme I-IV. Új Magyar Múzeum, 1855.*). Azóta soha többé népi gyűjtés független módon ezt nem erősítette meg...

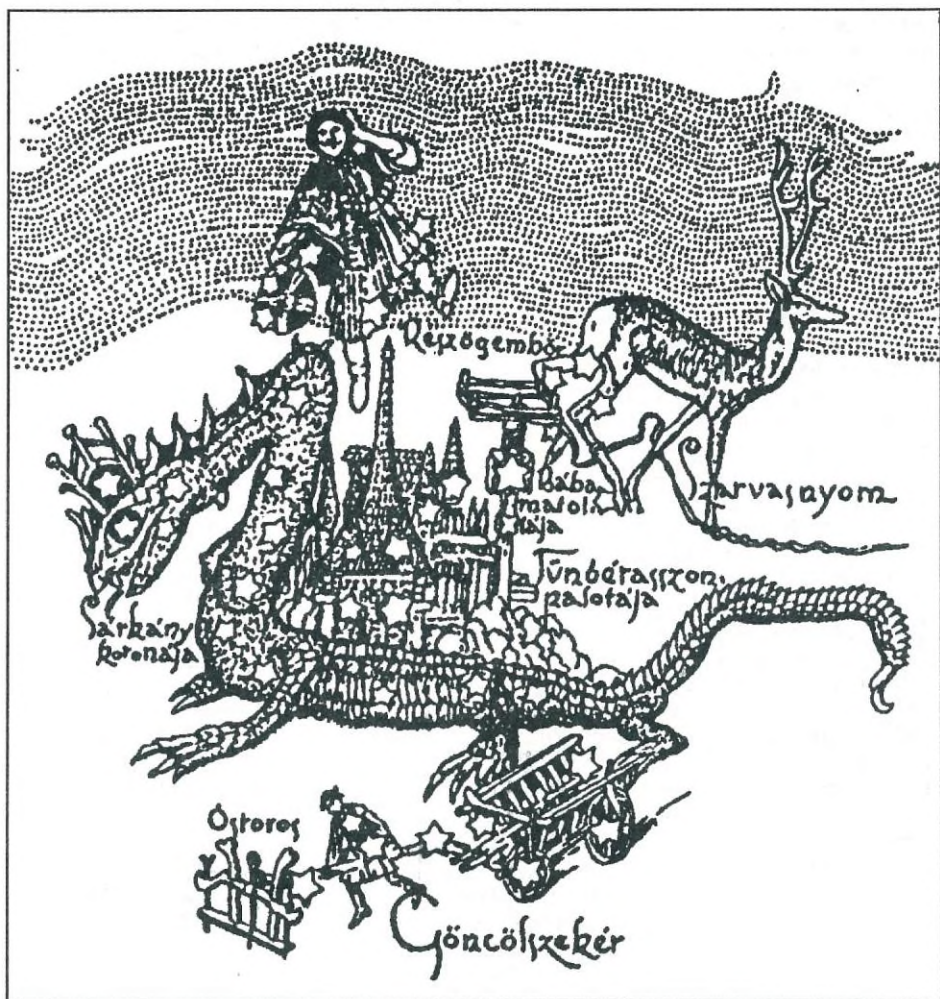
Mit tud tehát a nép? Az összkép elég unalmas. A gyűjtött anyagokban 70%-ában a Göncölszékér az eget forgatja; a maradék a Szalmásszékér ismert legendája. Kálmány Lajos szegedi gyűjtésében öt alkalommal olvashatjuk, hogy a „Göncöl szekerek” az eget forgatják; megemlékezik erről a már idézett Lugossy és Wigand is, saját anyaggal igazolva. Hogy manapság ezt kevesen tudják, annak valószínű oka, hogy A távcső világa nem ismerteti ezt a változatot.

És írott forrásaink? Itt száz százalékban az eget forgatja a göncölszékér! A Vizsolyi Bibliában: *„Elo hozhatodé az Eegen való tizen két iegyeket az o ideie korán? auagy az gonczol szekeret az o fiaival forgathatodé?”* – bizony itt mind az arám, mind a héber, mind a görög (septuagint) szöveg az Aldebarant említi a Göncöl helyett! Károli Gáspár még a Bibliát is átirta, hogy az eget forgató erőben ne a népi vallásosság keresztyénséggel nehezen összebékíthető mondáját, hanem Isten erejét lássa! Ím, a népi gyűjtéstől független, 400 éves bizonyíték a Göncölszékér igazi mondájára!

További forrásokban is a göncöl az eget forgatja. *„Az Gönczös-szekere viszi sok fegyverét”* Zrínyi Szigeti veszedelmében. *„Azt hiszi, ő forgatja a Gönczöl szekeret”* Dugonicsnál a beképzelt emberre.

A göncöl szó bizonyára az ún. „göngyöl-családba” tartozik. Rokona tehát a göngyöl, göndör, gömb, gomb, gümő, gyöngy, gönc szónak, de talán még az erza-mordvin keñze (köröm) szónak is. Wigand is így látja, egészen pontosan: *„A Gönczöl név égi eredetre szorítkozik, rokon gyökök vele a gön, göm, melyek értelmét magába zárja, mert tengelye körül*

forog. Ha volnának a középkorinál régibb írott feljegyzéseink, valószínű hogy a szekér szó nélkül, egyszerűen gönczöl-nek neveznék e csillagzatot.”

Régi magyar csillagképek Toroczkai Wigand Ede Öreg csillagok c. munkájából.
A rajzot Nagy Sándor készítette

Nézzük, hátha a göncöl szó önmagában is jelent valamit! Bizony jelent, igei és melléknévi értelemben (forog ill. forgó), bármilyen meglepő, a reformkorig használatos volt! „Gönczölfény: hegycsúcsok, fák, egyéb tárgyak körül kialakuló elektromos fénylés, Szent Belmót tüze.” (Tarczai: Népszerű Természetan, 1843). T.L. a szót nyilvánvalóan téves és erőltetett módon magyarázza. (Nem mindig északra látszik ez a fény, délről nem mindig délre, nincs „Déli Gönczöl”). A gönczöl szó a fénylés alakjára vonatkozik. „A

gyomor es az agy eltérő gönczölössége”... mérgezéskor áll be, „a gyomor fölgönczölődik”, azaz felkavarodik. (Warga János: *Neveléstan*, 1845). Igei alakban körmozgást jelent, amint ez kiderül nagyszüleim latin szótárából.

Véleményem szerint az eddig elmondottak egyértelműen alátámasztják, hogy a Göncöl név forgatót jelent. Neve onnan ered, hogy cirkumpoláris volta miatt láthatóan körbeforgja a Sarkcsillagot, közben húzza magával az eget. Túlvilági szekér, mert fordítva halad (az ősi magyar hitvilágban a túlvilágon minden fordítva történik). Ez lehet nevének és mondájának igazi magyarázata.

SZABÓ M. GYULA

Csillagászati kiadványok a Magyar Csillagászati Egyesülettől

Meteor csillagászati évkönyv 1994	300 Ft (250 Ft)
Meteor csillagászati évkönyv 1995	400 Ft (300 Ft)
Meteor csillagászati évkönyv 1996	500 Ft (400 Ft)
Meteor csillagászati évkönyv 1997	600 Ft (500 Ft)
Meteor csillagászati évkönyv 1998	700 Ft (600 Ft)
Meteor csillagászati évkönyv 1999	900 Ft (800 Ft)
Meteor csillagászati évkönyv 2000	1100 Ft (1000 Ft)
Meteor csillagászati évkönyv 2001 (tagjaink illetményként kapják!)	1400 Ft
A Meteor 1999-es évfolyama	2800 Ft (2600 Ft)
A Meteor 2000-es évfolyama	3200 Ft (3000 Ft)
A Meteor 2001-es évfolyama (tagjaink illetményként kapják!)	3696 Ft
Távcső almanach 2001	1000 Ft (900 Ft)
Távcső almanach 2001 CD-melléklet	1300 Ft (1200 Ft)
Astronomical Calendar 2002	600 Ft (500 Ft)
Cooper–Walker: Csillagok távcsővégen	850 Ft (750 Ft)
Gábris–Marik–Szabó: Csillagászati földrajz	1800 Ft (1900 Ft)
Kereszturi: Csillagászat (Diák kiskönyvtár)	220 Ft (200 Ft)
Kulin György: Az ember kozmikus lény	750 Ft (850 Ft)
Bartha L.: Fényi Gyula emlékezete	200 Ft (150 Ft)
Bartha L.: Konkoly Thege Miklós emlékezete	150 Ft (100 Ft)
Bartha L.: Kulin György munkássága	250 Ft (200 Ft)
Csaba Gy. G.: A csillagász Hell Miksa írásaiból	300 Ft (250 Ft)
Csaba Gy. G.: Szentiványi Márton csillagászati nézetei...	300 Ft (250 Ft)
Forgács J. szerk.: Magyar csillagversek	500 Ft (400 Ft)
Keszthelyi–Sragner: Napfogyatkozás és honfoglalás	300 Ft (250 Ft)
Keszthelyi S.: Magyarország napórái (katalógus)	500 Ft (400 Ft)
Vasné Tana Judit: Az egi csillagásztoronny	200 Ft (220 Ft)
Vasné Tana Judit: Albert Ferenc és az egi csillagásztoronny	200 Ft (220 Ft)
Pleione Csillagatlász (hmg= 7,0)	300 Ft (250 Ft)
A. Rükli: Mondatlas	8000 Ft (7500 Ft)
MCSE-embléma (öntapadó)	50 Ft (60 Ft)

A fenti kiadványok megvásárolhatók a Polaris Csillagvizsgálóban a keddi MCSE-ügyeleteken, a csütörtöki és szombati esti nyitva tartás idején (Budapest III., Laborc u. 2/c.), vagy megrendelhetők az **MCSE postacímén** (1461 Budapest, Pf. 219.) rózsaszín postautalványon, hátoldalon a tétel(ek) megnevezésével.

A zárójelben lévő összegek az MCSE tagjaira vonatkoznak.

Ha én csillagász lennék...

*A Magyar Csillagászati Egyesület különdíja
a Természet Világa Diákpályázatára*

A csillagos ég látványa mindenkit elbűvöl. Zavaró városi fényektől távol már a néze-
lődés is nagy élményt nyújt. A csillagászat azonban esztétikai hatása mellett számos ér-
dekességet nyújt azok számára is, akik jobban elmélyednek benne. Talán sokan eltöp-
rengtek azon is, milyen kutatásokat végeznének, ha csillagász lenne belőlük. Őket kí-
vánja Egyesületünk motiválni azzal, hogy a Természet Világa Diákpályázatára különdí-
jat ajánl fel. Ennek elnyeréséhez tehát le kell írnod, mit tennél, ha csillagász lennél.

Az égbolt tudománya számos érdekes elméleti és gyakorlati területet és még több
megválaszolatlan kérdést rejt. Nem kívánjuk korlátozni, ki melyiket választja, de fel sze-
retnék hívni a figyelmet néhány lehetőségre.

Sok az eldöntetlen kérdés a Nappal és rendszerének tagjaival kapcsolatban. A csillag-
világ és a pályázat azonban nyitott a távolabbi égitestek iránt érdeklődők számára is.
Kozmogónia és kozmológia, csillagászatörténet és égi mechanika, távoli kvazárok és
közeli exobolygók, gammafelvillanások és más extrém sugárzások várják, hogy megfejt-
sék titkaikat. Természetesen „be lehet szállni” már működő kutatási programokba, a lé-
nyeg a szakmai megalapozottság mellett az ötleten és a fantázián van.

A dolgozatban írástok le, miért pont az adott témát választottátok, milyen eszközöket,
mennyi időt és milyen esetleges együttműködések, kapcsolatokat kíván az általatok
választott probléma megoldása. Megvalósítható-e a program itt Magyarországon, illetve
ha nemzetközi együttműködésről van szó, milyen szerepet szánsz benne hazánknak. Na-
gyon fontos része a pályázatnak annak ismertetése, hogy milyen tudományos jelentősége
van „programodnak” és hogyan tudod azt közérthetően, a Természet Világa hagyomá-
nyainak megfelelő stílusban megindokolni és leírni egy ismeretterjesztő cikkben.

A dolgozatban térjtek ki eddigi csillagászati tanulmányaitokra, tagjai vagytok-e vala-
milyen szakkörnek vagy klubnak? A leírás mellé természetesen megfelelő számú rajz
vagy saját készítésű fotó mellékelhető. A pályamunkákat – ha van rá mód – digitális
formában is kérjük mellékelni, de ennek hiánya nem kizáró ok.

A pályázaton azok a diákok indulhatnak, akik a 2001-es naptári évben még középfokú
intézménybe jártak. Az egyéb feltételek megegyeznek az általános pályázati feltételek-
kel, melyek a Természet Világa 2001-es évfolyamának májusi számában olvashatóak.
Beküldési határidő 2001. október 31.

Összdíjazás: 30 000 Ft

Tanácsokért megkereshetitek a Magyar Csillagászati Egyesületet is. Postacím: 1461
Budapest, Pf. 219. E-mail: mcse@mcse.hu, internet: <http://www.mcse.hu>.

Jó munkát és sok sikert kíván a Magyar Csillagászati Egyesület és a Természet Világa